
Csernobil fizikája és szociológiája

Kulacsy Katalin

MTA KFKI Atomenergia Kutatóintézet

Források és köszönet

- Forrásaim:
  - NAÜ kiadványok (www.iaea.org)
  - AEKI-s jelentések
  - dr. Aszódi Attila és dr. Pázmándi Tamás korábbi előadásai, köszönet az anyagokért
- Köszönet gimnáziumi klasszis fizikatanáromnak, Zsigri Ferencnek, aki felkeltette az érdeklődésemet a fizikusi pálya iránt.
- Köszönet az ELTE TTK kiváló oktatóinak, akiktől sokat tanultam és külön is Dávid Gyulának, aki amellet, hogy kimeríthetetlen energiával tanított, a pezsgő egyetemi fizikus élet motorja volt és máig az.
- És a szüleimnek. Mindenért.

Az előadás témája

- a történelem legsúlyosabb atomerőművi balesete
- időpont: 1986. április 26.
- helyszín: Csernobil, Kijevtől nem messze, a Szovjetunióban, a mai ukrán – fehérorosz határ közelében; az erőmű 4. blokkja

---

Az előadás felépítése

- a baleset
- következmények
- tapasztalataim

- háttérismeretek
- néhol kitekintés a paksi erőműre
- ismertetés

Alapismeretek

Mi is az az „*atomerő*”, amit *művelünk*?

- atom = atommag + elektronok
- atommag = protonok + neutronok = $p^+ + n^0$

$p^+ - p^+$

$n^0 - n^0$ (erős kh.)

$p^+ \leftrightarrow p^+$ (Coulomb)

$p^+ - n^0$

Pl. ^{16}O : $8p^+ + 8n^0$

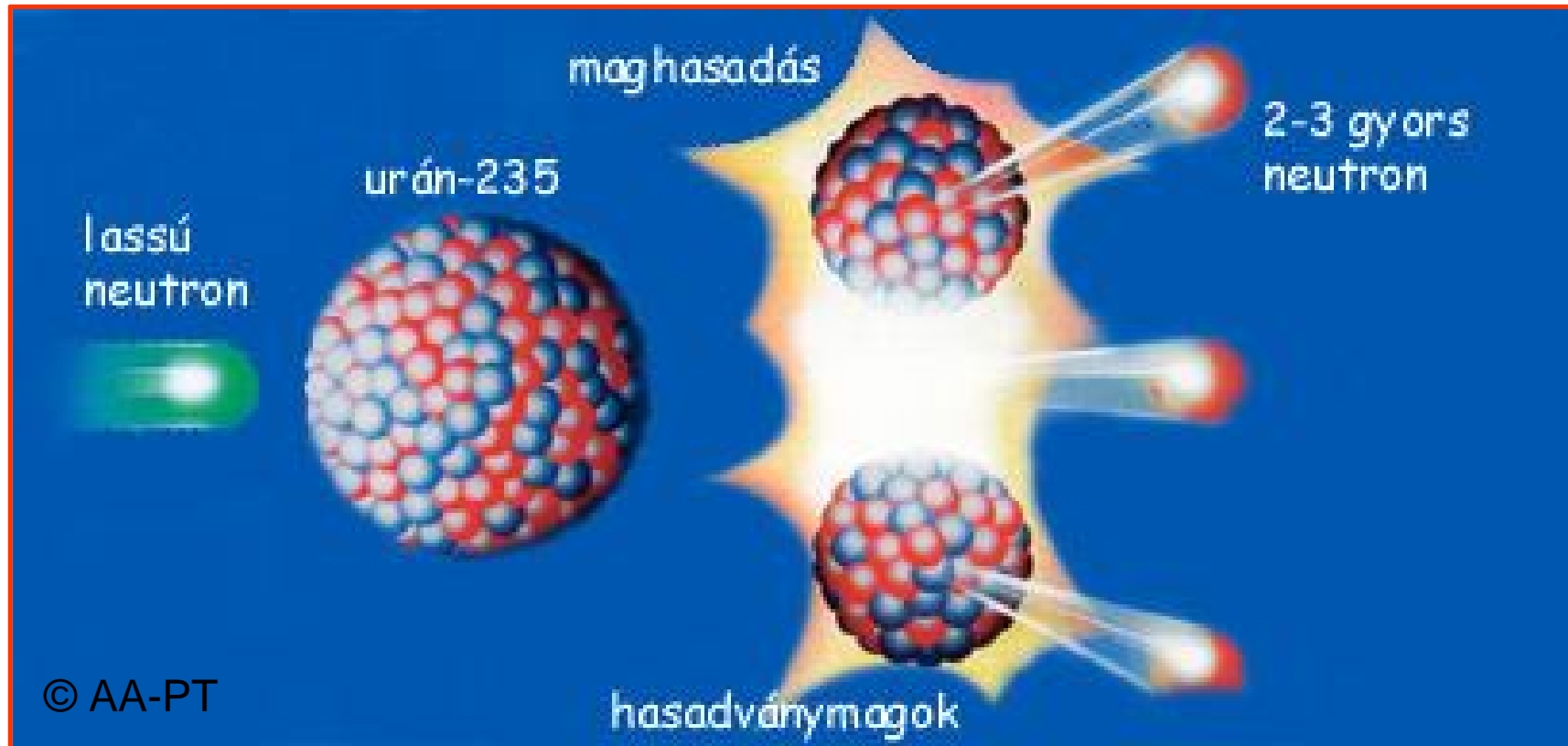
- Ha sok a p^+ , szétveti a taszítás $\Rightarrow$ több n^0 kell.

Pl. ^{235}U : $92p^+ + 143n^0$

Hatalmas mag $\Rightarrow$ instabil, szét tud esni $\Rightarrow$ hasadás.

- A Coulomb-taszítás pozitív energiája szabadul fel.

Maghasadás

Egy uránmag elhasadása során 2,5 milliószor annyi energia szabadul fel, mint egy szénatom oxidációja során!

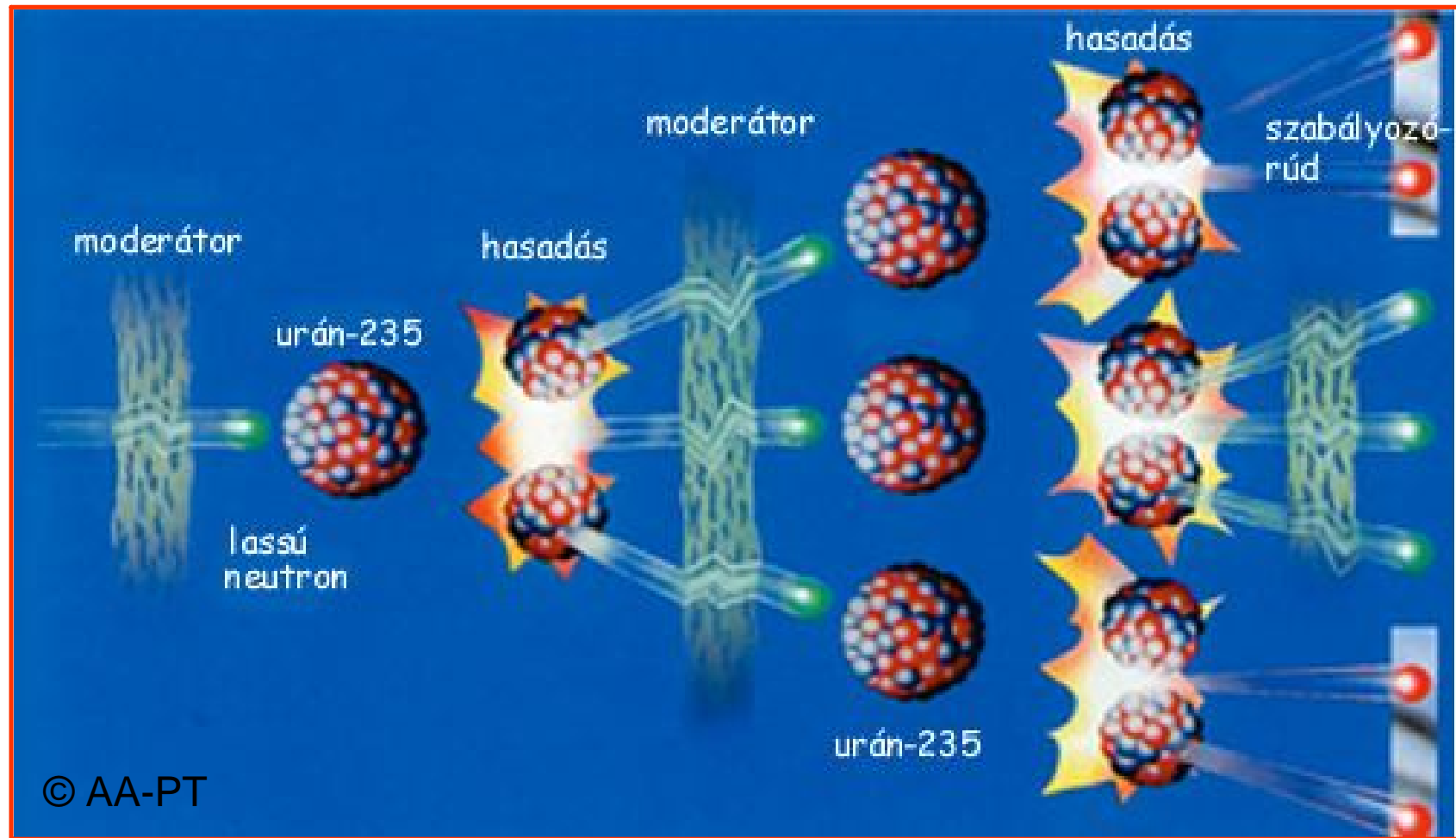

Mi keletkezik?

- hasadási termékek (ált. 2 kisebb mag, ált. radioaktívak)
- neutronok
- egyéb részecskék
- energia

A maghasadások az atomreaktor aktív zónájában mennek végbe.

Hasadási lánreakció

Láncreakció

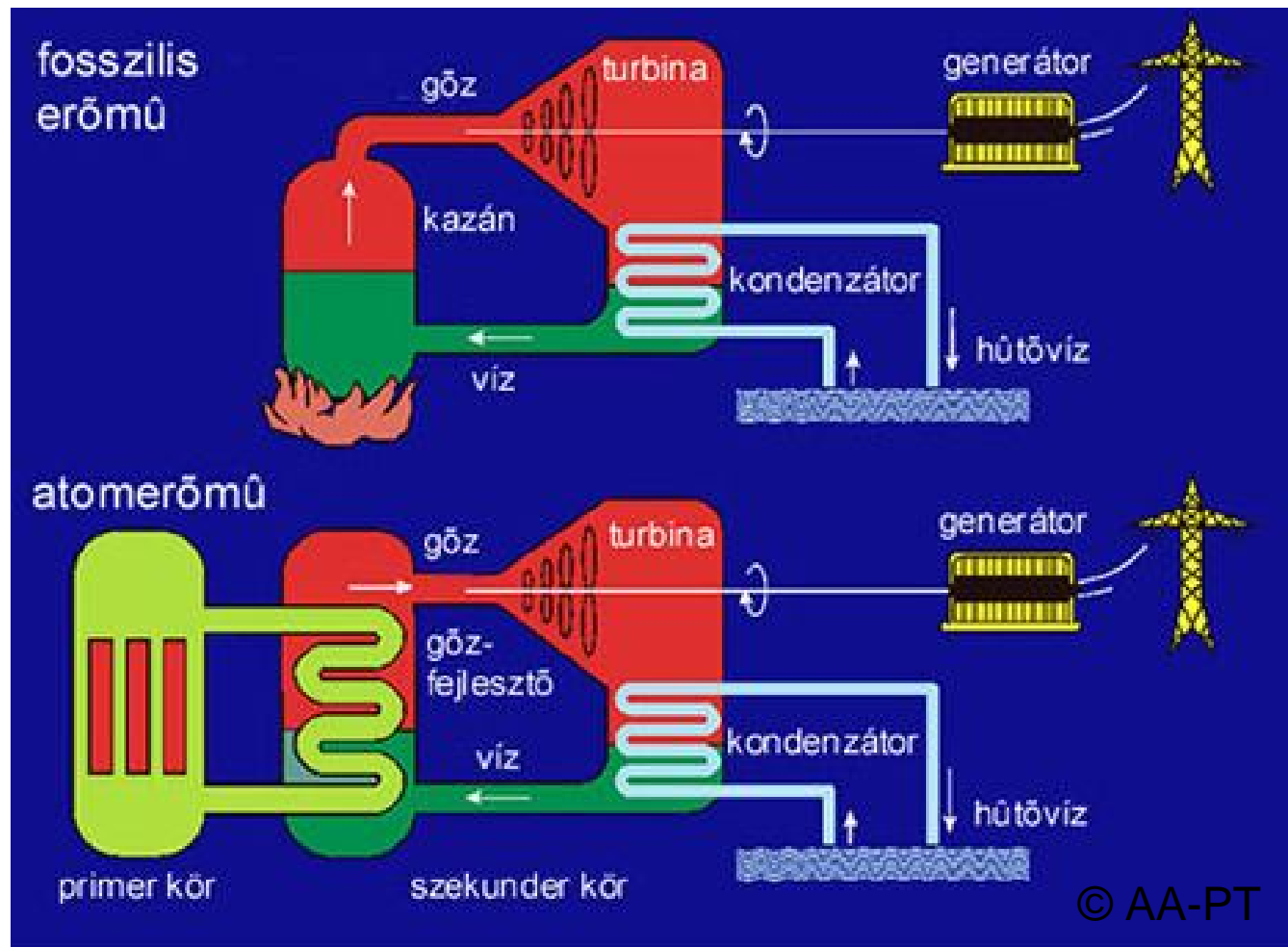
Lehetőségek:

- egyre kevesebb hasadás → leállítás
- időegységenként állandó számú hasadás:
atomreaktor
- egyre több hasadás → megszaladás

Szabályozás:

a neutronok elnyeletésével pl.
szabályozórudakban.

Atomerőmű ↔ hagyományos erőmű

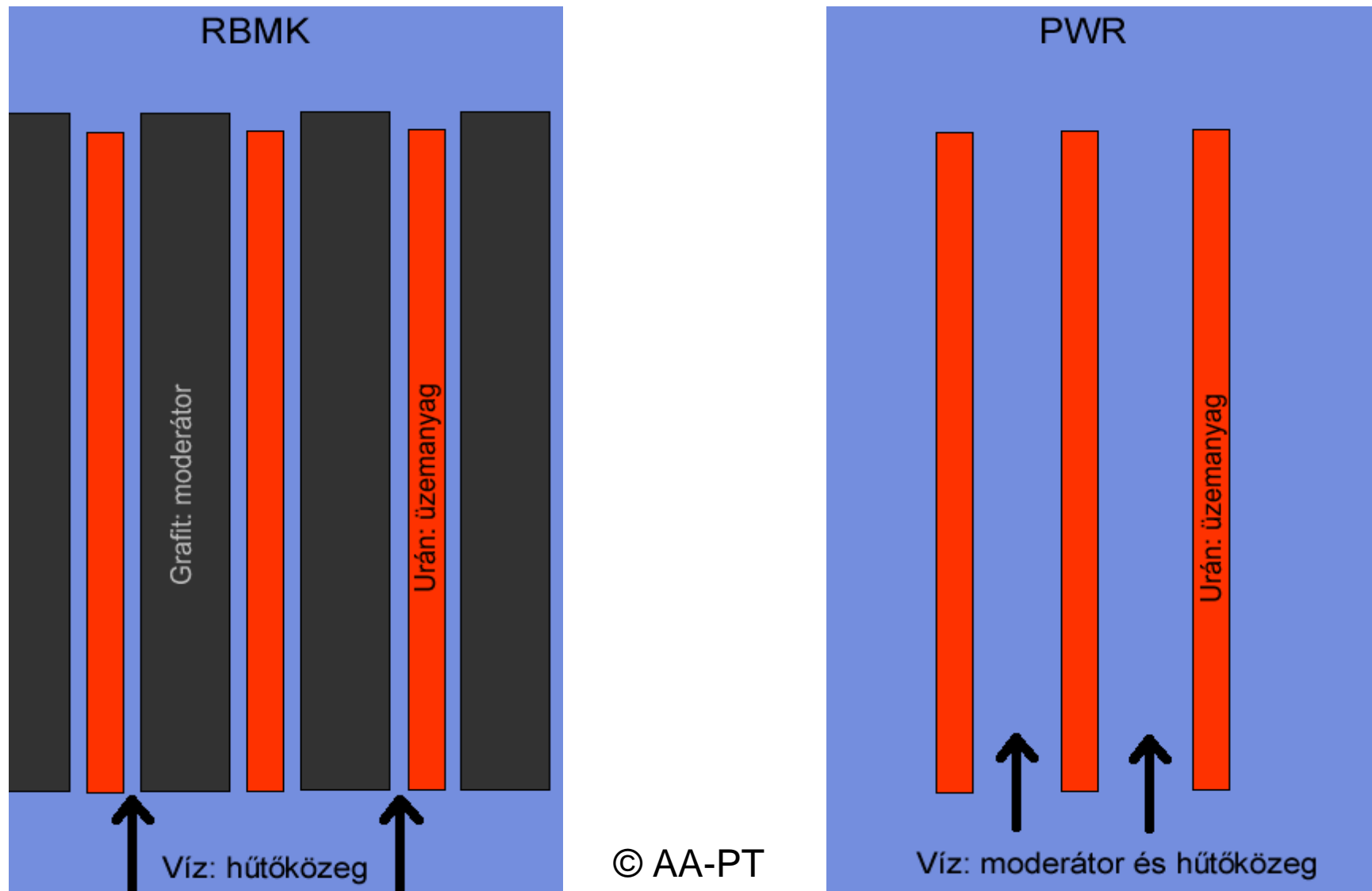
A baleset

A baleset: fizikai háttér

- nyomottvizes reaktor (PWR = Pressurised Water Reactor) ↔ RBMK
- megszaladás RBMK-ban
- megszaladás nyomottvizes reaktorban (PWR)

Az RBMK és a PWR közötti fizikai különbségek

Megszaladás RBMK-ban

Ha a láncreakció megszalad:
a hűtőközeg (víz) elforr

a lassítóközeg (grafit) megmarad

Alacsony teljesítményen a hűtőközeg (víz) elforrása nemhogy nem állítja le a láncreakciót, de még növeli is a hasadások számát:

öngerjesztő folyamat! Ez volt Csernobilban.

Megszaladás nyomottvizes reaktorban

Ha a láncreakció megszalad:
a hűtőközeg (víz) elforr

|

a lassítóközeg (víz) elforr

A hűtő- és lassító közeg (víz) elforrása minden teljesítményen csökkenti a hasadások számát és leállítja a láncreakciót:

önszabályozó folyamat! Ez van Pakson is.

A baleset további fizikai okai

- óriási aktív zóna ($d = 11,8 \text{ m}$, $h = 7 \text{ m}$): részei gyakorlatilag külön életet élnek egymástól
- az elnyelőrudakat lassan lehetett beejteni (18 s)
- az elnyelőrudak alatt grafit toldat, hogy kiszorítsa a vizet: teljesen kihúzott helyzetből indulva a beejtés kezdetén nő a hasadások száma
- gyenge műszerezettség, kevés információ
- vészjelzések és védelmek fizikailag kikapcsolhatók voltak, ezt bizonyos esetekben a szabályzat is megengedte

A baleset: szociológiai háttér

- hidegháború utáni időszak: az RBMK eredetileg katonai célú reaktor
- csak a szabályzat tilt bizonyos műveleteket, fizikailag végrehajthatók – de nem katonák az üzemeltetők
- biztonsági kultúra alacsony szintű (felismert konstrukciós hibákkal nem foglalkoztak, üzemeltetési „házi szabályok”) – termelési nyomás a tervgazdálkodás miatt
- az operátorok képzettsége nem terjedt ki a kísérlet körülményeire
- „abból dolgozunk, amink van” mentalitás (kísérlet nem a tervezett körülmények között)

Biztonság Magyarországon?

- reaktor védelme gyors automatikákkal
- részletes engedélyezési eljárások
- nyugati előírások szerinti biztonsági elemzések
- gyenge pontok felderítése → biztonságnövelő intézkedések
- egymással egybehangzó, részletes üzemeltetési előírások
- kezelési utasítások az üzemzavari állapotokra
- operátorok képzése teljes léptékű szimulátoron
- lényeges védelmek emberi hiba ellen védettek

A baleset előzményei

- Kísérletnek indult, célja: ellenőrizni, hogy teljes feszültségkieséskor a lassuló turbina (3500 tonna) elegendő feszültséget tud-e biztosítani bizonyos szivattyúknak. A tervezett karbantartási leállással egybekötve végezték volna.
- Leállítás megkezdése április 25. éjjel 1 óra körül: kb. 13 óra alatt a teljesítményt a felére csökkentik.
- A teherelosztó nem engedi a további teljesítménycsökkentést (kell a villany): kb. 9 órán keresztül 50%-os teljesítmény.
- Ezután kezdenek neki a kísérletnek.

A baleset előtti állapotok

- A reaktor a tervezettől erősen eltérő állapotban van.
- Ez az állapot instabil.
- Április 26. 00:00 (műszakváltás) után kezdenek el felkészülni a kísérletre.

Felkészülés a kísérletre

- A reaktor teljesítménye nagyon instabil, 1 óra leforgása alatt $24\% \rightarrow 17\% \rightarrow 1\% \rightarrow 7\%$, itt stabilizálódik 01:00-kor. Becslések szerint az operátor ez alatt az 1 óra alatt kb. 1000 műveletet hajt végre...
- **Bizonyos védelmeket kikapcsolnak.**

A baleset lefutása

- A nagy nehezen stabilizált reaktorral megkezdik a kísérletet 01:23-kor.
- 40 s alatt a gőzfejlődés szabályozhatatlanná válik, az operátor vészleállítással próbálkozik, de a reaktor megszalad.
- 5 s alatt a reaktor teljesítménye a névleges 7%-áról a névleges 100-szorosára nő.

Robbanások

- nagy energiafelszabadulás $\Rightarrow$ térfogati forrás a vízben $\Rightarrow$ gőzrobbanás $\Rightarrow$ a vízcsatornák felhasadnak
- $\text{H}_2\text{O} + \text{C} \rightarrow \text{CO} + \text{H}_2 \Rightarrow$ 2 s után gázrobbanás
- grafittűz (1850 t kb. fele $\rightarrow$ 10 napig)

A robbanások a 3000 tonnás reaktorfedelelet kb. 50 m magasra repítették. Kiszakította a tetőt, majd visszaesett.

Helikopterről nézve

Oldalról nézve

A robbanások következményei

- Az üzemanyag 1,5-4%-a szétszóródott a környezetben.
- Az illékony hasadási termékek 20-50%-a kikerült a környezetbe. A nemesgázok 100%-a, a többi hasadási termék kb. 3,5%-a.
- A tűz és a hasadási termékek bomláshőjének hatására felmelegedett levegő nagy magasságba emelte a kiszabadult radioaktivitást.
- A kibocsátás körülbelül egy hónapig tartott.

A következmények enyhítése

- tűzoltás vízzel (elsősorban 3. blokk teteje, később 4. blokk grafit), helikopterről szórás (homok, ólom, agyag, bór)
- a reaktor alatti víztartalékok leürítése
- a törmelék visszaszórása a 4. blokk romjai közé
- szarkofág építése 1986 decemberére
- kb. 800 000 ember vett ebben részt (likvidátorok)
- 340 000 ember kitelepítése

A 3. blokk tetejének megtisztítása

A 3. blokk tetejének megtisztítása

A 3. blokk tetejének megtisztítása

A 3. blokk tetejének megtisztítása

A helyzet rossz felmérése, eltusolása

- Az erőmű üzemeltetői nem ismerték fel azonnal, hogy a 4. blokk súlyosan megsérült.
- Pripjatyban a lakosságot csak 36 órával a baleset után tájékoztatták és telepítették ki (3 napra...). A veszély mértékét nem fedték fel.
- Napokig semmilyen országos, hivatalos tájékoztatás nem történt.
- Április 28-án reggel észlelték a sugárzást Svédországban, délre tudták, merről jött.
- A hivatalos szovjet tájékoztatás csak ezután történt meg, de nagyon nehezen ismerték el a katasztrófa valódi súlyosságát.

„Gyakorlatozunk”

sugárzás nyoma a filmen

Tájékozatlanság

Tájékozatlanság

„Csak három napra”

Épül a szarkofág

Már majdnem kész a szarkofág

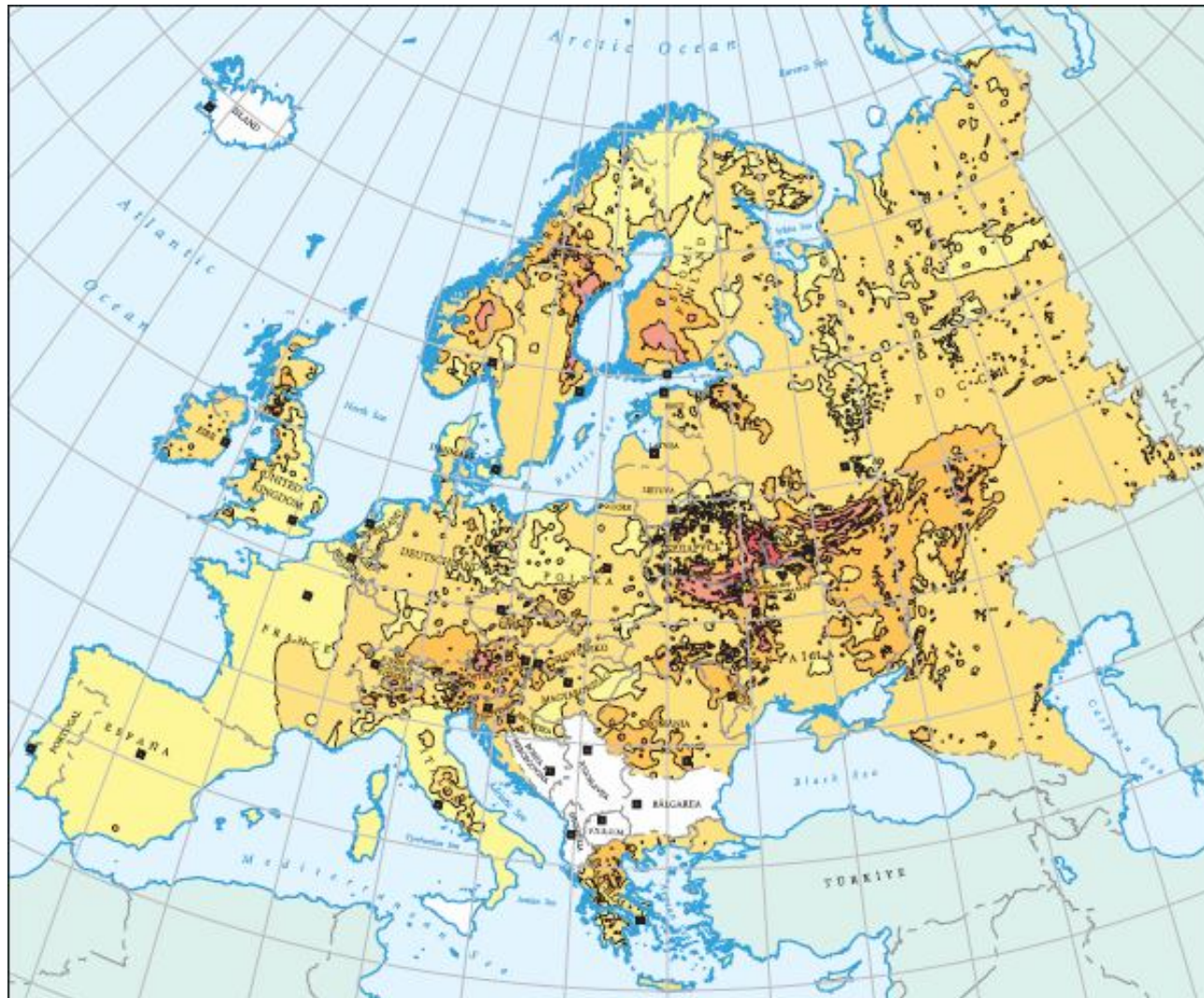
Sugárzás elleni védelem

Következmények

Következmények: környezet

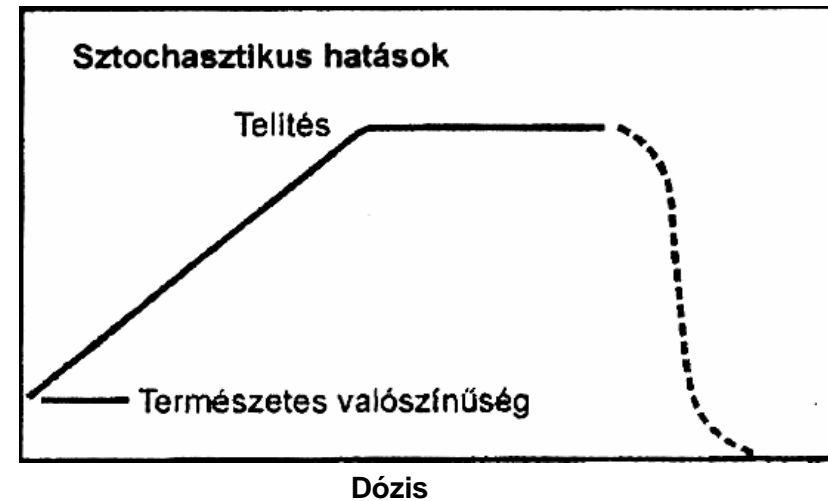
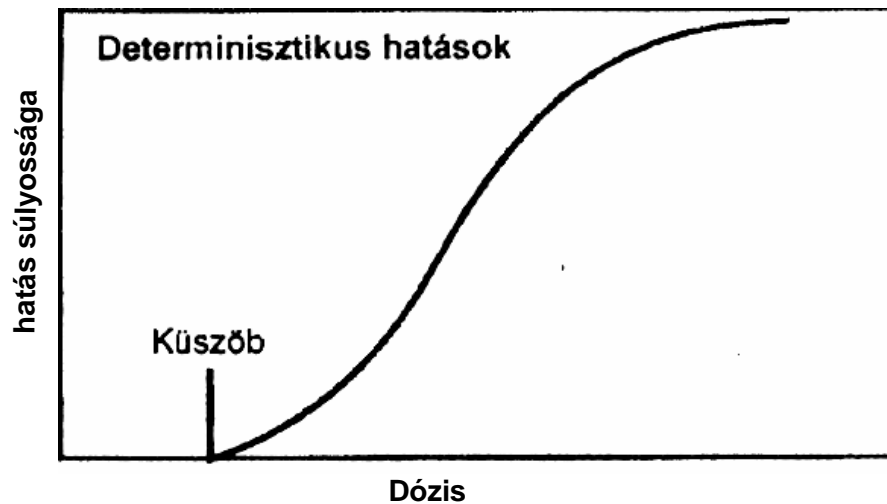

Következmények: radioaktivitás

- kb. 400-szor annyi radioaktivitás került a környezetbe, mint Hiroshimánál
- kb. 1/100-a került ki annak, ami a kísérleti atomrobbantásokból származott
- az első csóva útjában: Vörös erdő

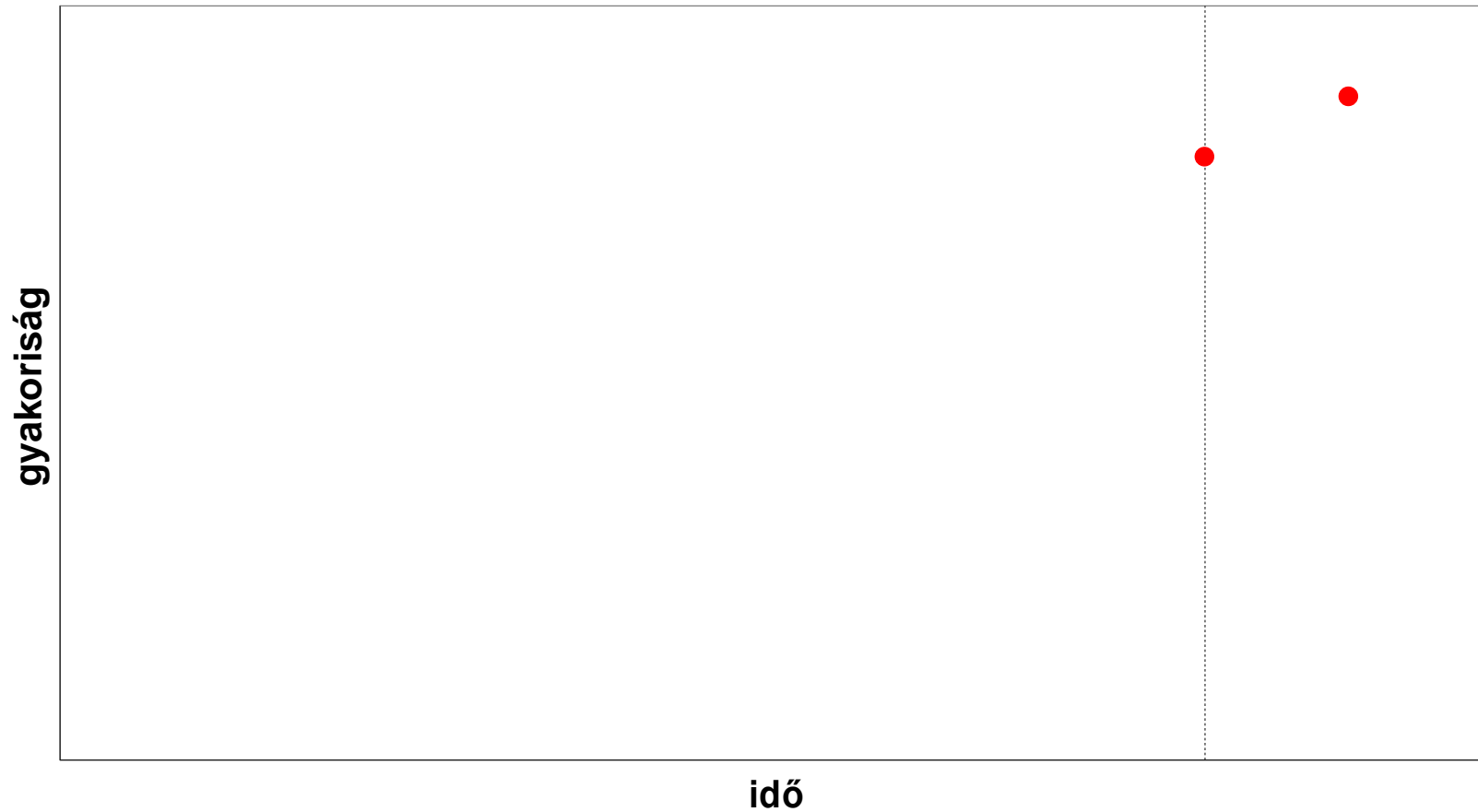
E.ü. következmények: orvosi háttér

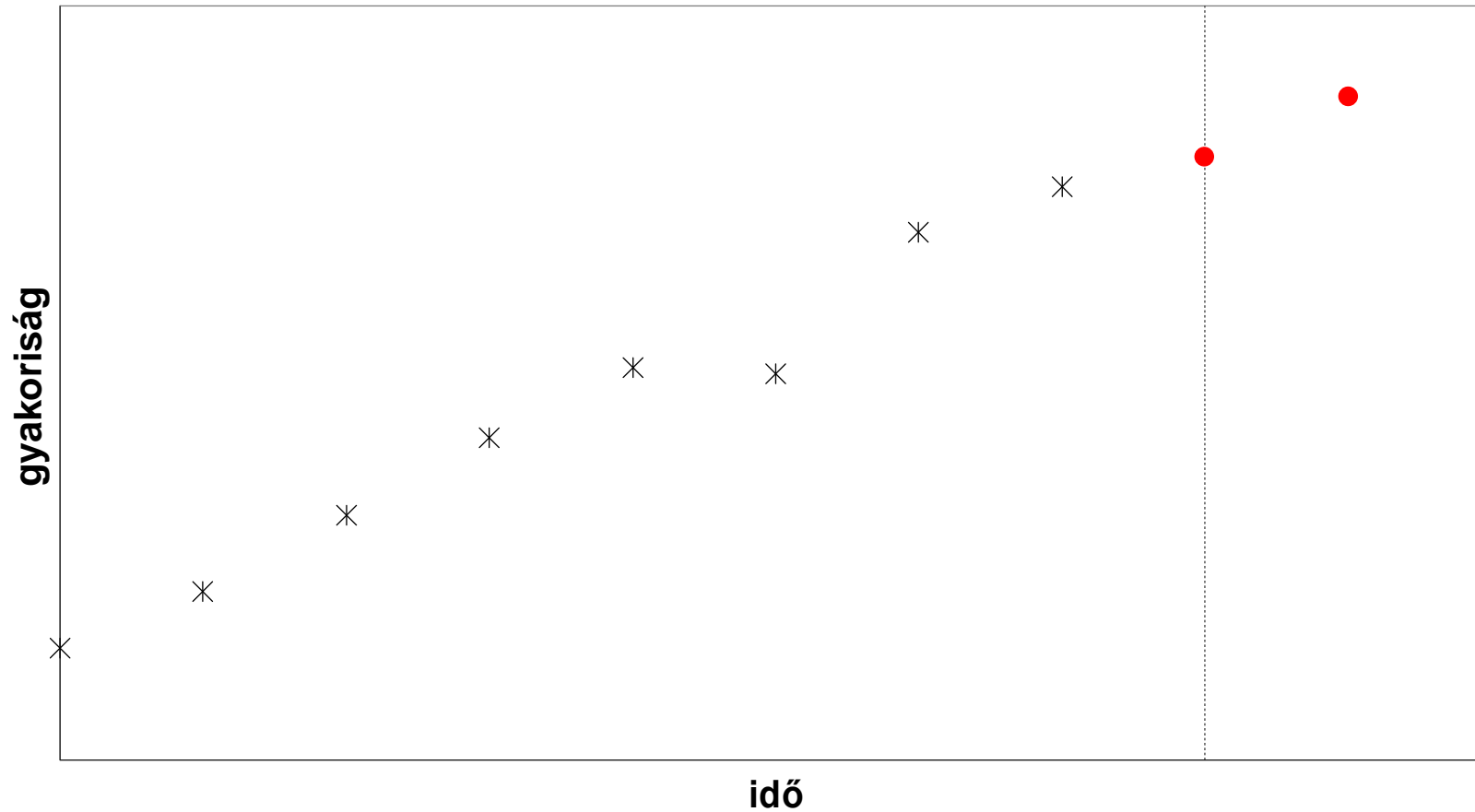
- szövetek, szervek, szervezet károsodása
- több sejtől kiindulva
- sugárbetegség

- rosszindulatú daganat
- egy-egy sejtől kiindulva

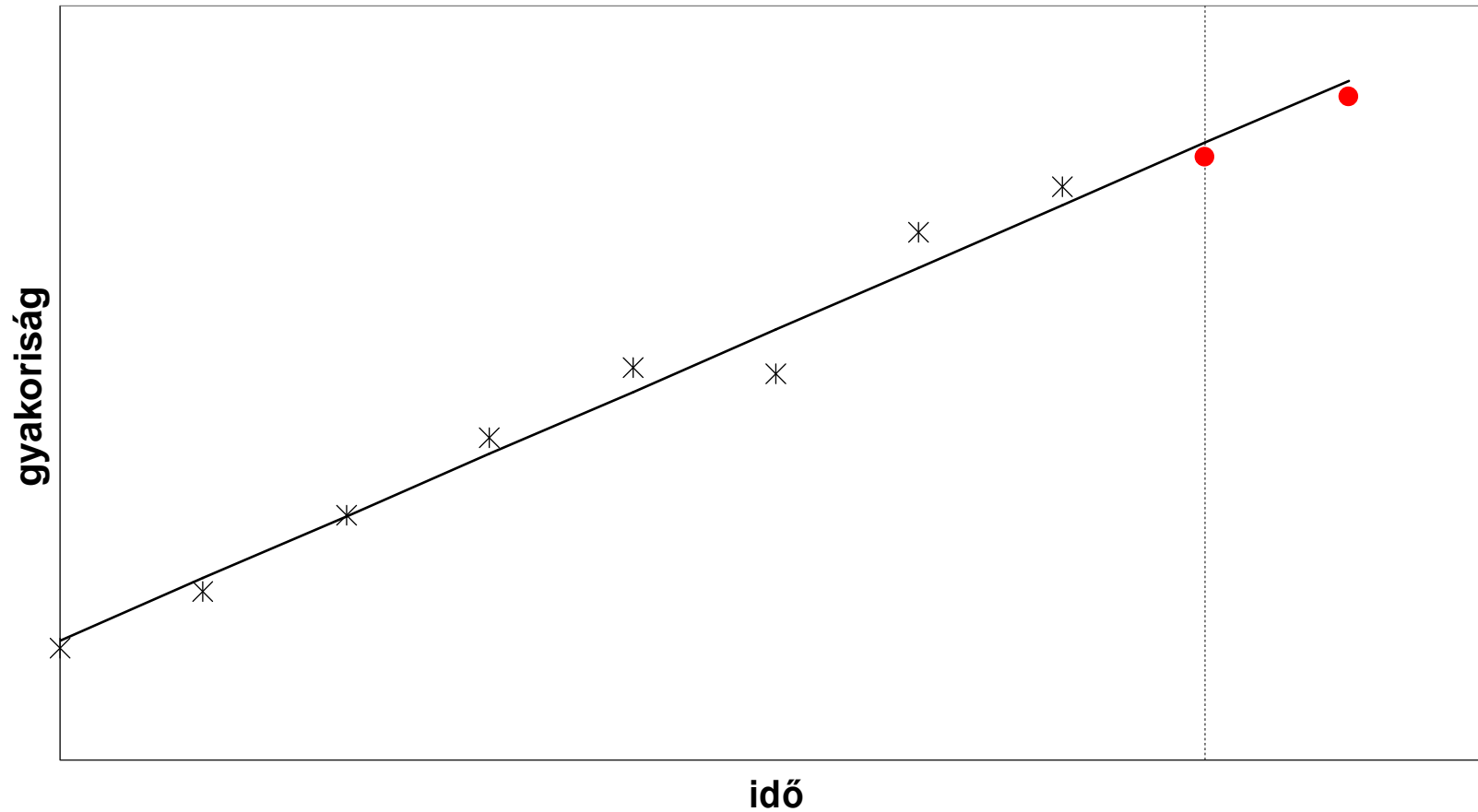
Következmények: statisztikai háttér

Következmények: statisztikai háttér

Következmények: statisztikai háttér

Következmények: emberek egészsége

- A baleset közvetlen áldozata 3 fő.
- Több száz embert szállítottak kórházba akut sugárbetegség miatt, közülük 50 halt meg.
- 2004 decemberéig 4 000 pajzsmirigyrákos gyermek, közülük 9 halálos áldozat (korai felismerésnél 99%-ban gyógyítható).
- A nagy dózist kapott likvidátorok között duplájára nőtt a leukémia gyakorisága (néhányszor 10 eset).
- Egyéb daganatos megbetegedések statisztikailag nem kimutathatók: kb. 4 000 többlet eset várható a „normális” 150 000 rákos megbetegedésen túl.
- Genetikai hatás az utódokban nem kimutatható.

E.ü. következmények Magyarországon

- Az éves háttérdózis kb. 20%-a volt az okozott többlet az első félévben.
- Utána 70 éven keresztül összesen még 20% többletet okoz a baleset.
- (Vö.: az orvosi sugárterhelés a háttérnek kb. 16%-a.)
- Nem mutatható ki sem a gyermekkori pajzsmirigyrák, sem a gyermekkori leukémia, sem egyéb daganatos megbetegedések, sem a születési rendellenességek gyakoriságának növekedése a baleset miatt.
- Nem mutatható ki a balesetnek semmilyen káros egészségügyi hatása Magyarországon.

Következmények: gazdaság

- Mezőgazdasági területeket ért a legnagyobb szennyezés.
- Az onnét származó élelmiszereket betiltották, a fakitermelés szünetelt $\Rightarrow$ gazdasági visszaesés, munkanélküliség.

Következmények: társadalom

- Trauma utáni tünetegyüttes (oka: hirtelen elköltözés, kapcsolatok felbomlása, félelem pl. e.ü. kérdések miatt): depresszió, szorongás → testi tüneteket okozhat.
- „Csernobili áldozatok”, segélyek → rokkantságtudat → testi tünetek.
- Pánikkeltés világszerte → félelem → testi tünetek.
- A térségbeli átlagnál gyakoribb az öngyilkosság.
- A megélhetési nehézségek nyomasztó hatással vannak a lelkiállapokra → testi tünetek.
- Összesen 340 000 embert telepítettek ki. Közülük 116 000-t azonnal, a többit később – nem volt számukra nyilvánvaló, hogy miért. Nem találják a helyüket a társadalomban, nem urai az életüknek.
- Fiatalok elmennek, elszegényedik a környék, kevés a szakképzett munkaerő, sok az öreg. Statisztikailag magas a halálozási arány, mintha a sugárzástól lenne: elrettentő hatás.

A 2005-ös magyar expedíció

Az expedíció

- szervező: Magyar Nukleáris Társaság és annak FINE (Fiatalok a Nukleáris Energetikáért) szakcsoportja
- résztvevők: 33 fő, ebből 28 fő nukleáris szakember, 3 fő fotós és TV-s, 2 fő buszvezető
- meglátogatott helyszínek: Szlavutics (az üzemeltetők városa), csernobili atomerőmű, szarkofág látogatóközpont, Pripjaty (a kitelepített város), Csernobil (az élő város), elhárításban használt járművek roncstelepe, akkreditált terepi referencia mérőhely, Vörös-erdő, Nemzetközi Csernobil Központ szlavuticsi laboratóriuma

A lezárt zóna kezdete

Kísért a múlt

Műszerezettség

Irányítástechnika

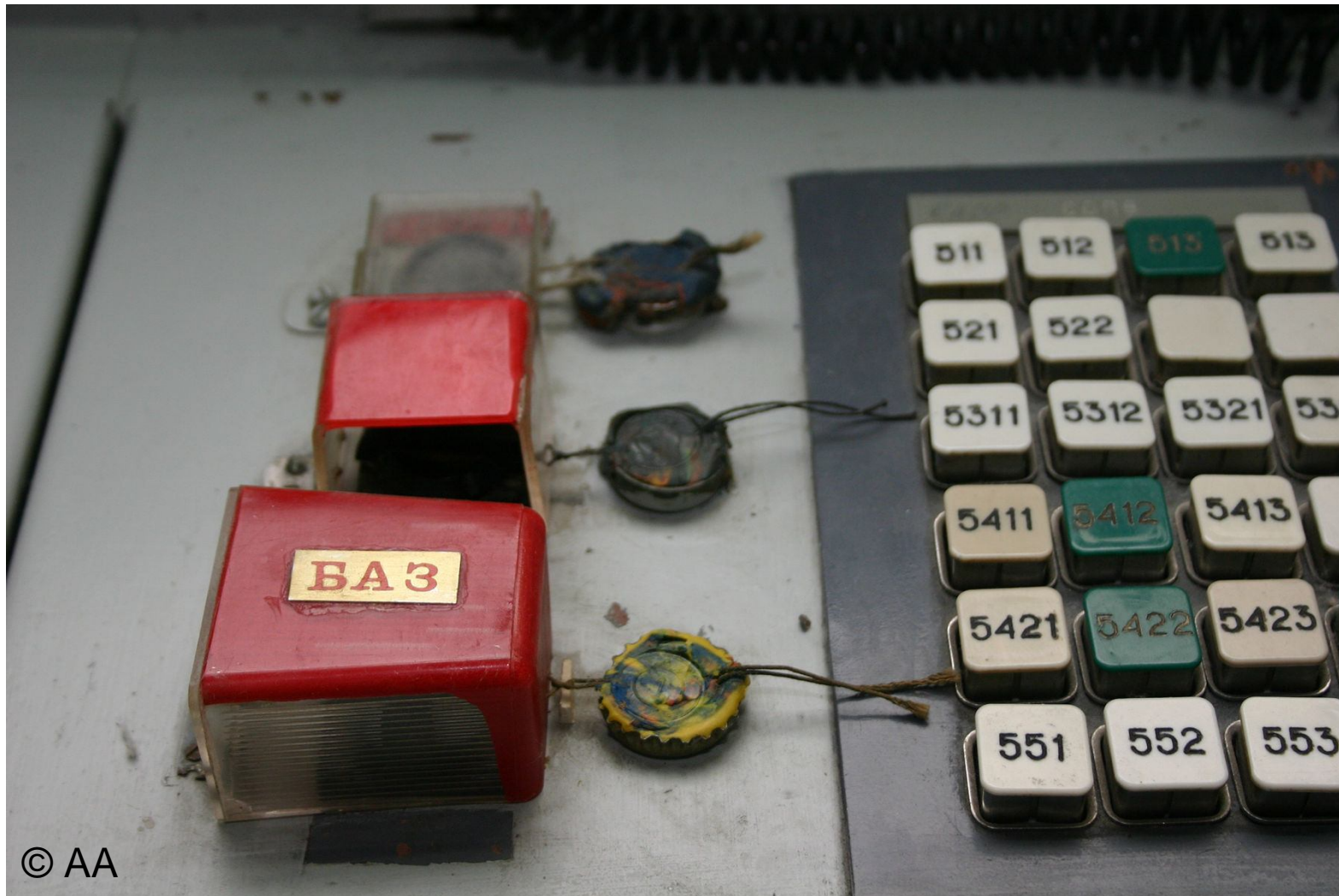

„Védelmek”

Laplombált gombok

© AA

Üzemeltetési kultúra

© YB

Turbinacsarnok

© AA

A szarkofág

A szarkofág oldala

A radioaktív „roncstemető”

Roncok

Roncok

© YB

Mintavételezés

Bemerészkedés a Vörös erdőbe

A Vörös erdő ma

Pripjaty, a kihalt város

Élet Pripjatyban

Élet Szlavuticsban

Köszönöm a figyelmet!

Információforrások jegyzéke elvihető!